

СУЧАСНА ГЕОГРАФІЯ І КЛАСИФІКАЦІЯ НАУК

С.І. Сюткін

канд. геогр. наук, доцент кафедри загальної та регіональної географії СумДПУ імені А.С.Макаренка

Географія – одна з найдавніших фундаментальних наук. Для багатьох поколінь вона була основою знань про природу планети Земля, особливості її поверхні, про континенти, моря й океани, багатства флори і фауни, лісів і надр. Особливий інтерес викликали завжди знання про людей, що населяють різні частини суходолу; які, вступаючи у певні стосунки між собою, використовують природні ресурси, створюють матеріальні блага, самі творять свою історію. Географічними знаннями оволодівали найвидатніші представники людства, державні діячі, щоб використовувати їх для розвитку суспільства, управління найвищими формами його організації – державами та їх складовими частинами. «Свіжим» прикладом може слугувати випускниця Оксфордського університету – бакалавр географії Тереза Мей, яка у липні 2016 року очолила уряд Великобританії. Можна згадати і провокативну назву дуже популярної праці американського публіциста і геополітика Роберта Каплана – «Помста географії» (2012, переклад російською вийшов у 2015 [1]), в якій він навіть військові переваги певних країн тісно пов'язує з дією географічних чинників.

Науково-технічна революція та стрімке зростання обсягів інформації ведуть до ускладнення структури людського знання в цілому та географічних наук зокрема, при цьому діалектична рівновага між диференціацією та інтеграцією, між аналізом та синтезом значною мірою втрачається [3, 4].

Саме географія вивчає оточуючий нас світ як функціонально цілісний, намагається поєднувати дослідження об'єктів з різним генезисом. І саме через цю свою синтетичну сутність географія не вкладається у загальноприйняті варіанти класифікації наук. Недаремно через цю специфіку у більшості педагогічних університетів відповідні факультети носять назву природничо-географічних [2]. Значний світоглядний потенціал (не до кінця розкритий) має географія і в шкільній освіті.

Ще у першій половині ХХ століття географи з тривогою писали, що географію «розтаскують» на складові частини, позбавляючи власного об'єкта дослідження (ботаніка «взяла на себе» рослинність, зоологія – тваринний світ, геологія – гірські породи, геоморфологія – рельєф; статистика й економіка «відібрали» у географії господарство, а етнографія і демографія – населення). Географію навіть порівнювали з королем Ліром, який роздав свої володіння донькам, а сам перетворився на жебрака. Вже тоді виникла загроза виключення географії з переліку фундаментальних наук.

Свого часу ця «хвороба» була майже подолана, дискусія між «моністами» та «дуалістами» в географії поступово затухла. Перемогла точка зору про єдність географічних наук, незважаючи навіть на те, що група відомих географів (А.О. Григор'єв, С.В. Калесник, А.Г. Ісаченко) категорично заперечувала наявність спільного об'єкта досліджень для фізичної (природничої) та економічної

(суспільної) географії, оскільки географічну оболонку Землі вони трактували як суто природне утворення. Але з часом утвердилось більш широке розуміння географічної оболонки як складного *соціогосподарсько-природного* утворення (В.С. Преображенський, В.О. Анучин, Ю.Г. Саушкін, О.Г. Топчієв), до якого слід включати також населення і створений ним штучний матеріальний світ – різноманітні будівлі, шляхи сполучення, комунікації, інженерно-технічні системи, технологічні комплекси тощо. Внаслідок цього географічну (ландшафтну) оболонку й стали визначати як об'єкт досліджень для всієї системи географічних наук [3].

Територія в розумінні сучасного географа – це *природно-господарський* комплекс, вивчення якого в однаковій мірі вимагає докладання зусиль географів-природничників та географів-суспільників. У цій єдності – душа географії. Здається, що монізм переміг. Назавжди.

Комплексне географічне вивчення території – це запорука наукового забезпечення територіальної цілісності держави та її обороноздатності, підготовки висококваліфікованих фахівців для управління регіональним розвитком держави. До речі, військові дії на Сході України показали недосконале володіння особами, що приймають відповідальні рішення, картографічними та загальногеографічними знаннями.

Але у вступній кампанії 2016 року географія несподівано зникає з переліку звичних спеціальностей, хоча впродовж десятків років виділялися всім зрозумілі напрями підготовки: хімія; біологія; геологія; географія; гідрометеорологія; екологія, охорона навколишнього середовища та збалансоване природокористування. Така структура дозволила підготувати значну кількість висококваліфікованих фахівців для різних галузей господарства.

Ще більш несподіваним виявилось рішення Міністерства освіти Україні не включати економічну географію до стандарту «Наук про Землю», а віднести її до галузі знань «Економіка», відповідно, політичну географію – до «Політології». Фактично географія виявилася «розірваною».

Утворення спеціальності «Науки про Землю», яка об'єднала 21 спеціальність геологічного і географічного напрямку з попереднього «Переліку», призвело до розмивання понять «геологія», «географія», «метеорологія» тощо та значно ускладнило процедуру вибору для абітурієнтів і навіть спровокувало їх різкий відтік з відповідних навчальних програм.

Географічна громадськість вже влітку 2016 року розпочала боротьбу за виправлення ситуації. Слід відзначити і лист до міністра освіти і науки України Л.М. Гриневич, складений членами Сумського відділу УГТ та підписаний ректором СумДПУ імені А.С. Макаренка. Можливо, наведена в ньому аргументація відіграла певну роль у наступному поділі спеціальності 103 «Науки про Землю» на дві спеціальності 103.01 – «Географія» та 103.02 – «Геологія». Але ця маленька перемога може вважатися виконанням лише програми-мінімум.

Гострою залишається проблема «відстоювання» суспільної географії. Яскравою ілюстрацією цієї проблеми є присудження Нобелівської премії 2008 року в галузі економіки Полу Кругману з несподіваним формулюванням: «За аналіз моделей торгівлі і проблем *економічної географії*». Виникає певна колізія: не-

вже Нобелівський комітет вважає економічну (суспільну) географію складовою частиною **економічних**, а не **географічних** наук? І де, в такому випадку, пролягає межа між *регіональною економікою* та *економічною географією*? Запитання риторичні, однозначної відповіді на них немає.

Але Полу Кругману слід подякувати за те, що він привернув увагу світової наукової спільноти до просторової (територіальної) природи економічних феноменів (факторів розміщення) та ввів у широкий вжиток терміни «*географічна економіка*» і «*нова економічна географія*». Нова економічна географія Пола Кругмана засвідчила незаперечні переваги комплексного (*суспільно-географічного підходу*) до вивчення міжнародного поділу праці та інших аспектів розміщення матеріального виробництва, сфери послуг, населення тощо.

Головне завдання географічної науки сьогодні – формування принципів узагальнюючої методології і теорії, котрі відповідатимуть статусу *єдиної географії*. Така методологічна трансформація пояснюється принциповою неможливістю ізольованого пізнання окремих процесів у складній суперсистемі «Природа – Населення – Господарство». Тільки методологічна єдність географії забезпечить її повернення до масштабного мислення, до узагальнюючих теорій, до поєднання окремих галузей в монолітну цілісність.

Література

1. Каплан Р. Месть географии / Р. Каплан. – Москва: КоЛибри, 2015. – 384 с.
2. Олійник Я.Б. Сучасна географічна освіта в Україні / Я.Б. Олійник // Збірник матеріалів Всеукраїнської наук.-практ. конф., м. Полтава, 25-26 квітня 2016 р. – Полтава: ТОВ «АСМІ», 2016. – С. 7-10.
3. Топчієв О.Г. Основи суспільної географії / О.Г. Топчієв. – Одеса: Астропрінт, 2009. – 544 с.
4. Шаблій О.І. Основи загальної суспільної географії / О.І. Шаблій. – Львів: ВЦ ЛНУ, 2003. – 444 с.

ПРАКТИЧНЕ ЗАСТОСУВАННЯ ГЕОГРАФІЧНИХ ЗНАТЬ, ВМІНЬ І НАВИЧОК У ПРОЕКТУВАННІ ОБ'ЄКТІВ І ТЕРИТОРІЙ ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ

В.П. Воровка

*канд. геогр., доц., докторант кафедри географії України
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

Останні кілька десятиріч років українську географічну громадськість все більше турбує питання місця і ролі географа та географічної освіти у суспільстві. Особливо це стосується ролі і значення фізико-географічних, еколого-географічних і конструктивно-географічних досліджень. Тенденція показує, що у порівнянні з 60-90-ми роками натеper роль і значення географічних досліджень, а також сфера застосування географічних знань та умінь стали не такими актуальними у суспільстві. Така закономірність спостерігається не тільки в Україні, а й у світі в цілому.

Грунтовні знання фахівця-географа можуть бути застосовані у багатьох сферах діяльності суспільства – у районному плануванні, експертизі різномані